

به نام پروردگاریکتا

نقش انجمن‌های علمی در گسترش علوم انسانی ایران

از مجموعه پروژه‌های

«طرح جامع اعتلای علوم انسانی معطوف به پیشرفت کشور»

دکتر محمد منصورنژاد

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران ۱۴۰۰

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

نقش انجمن‌های علمی در گسترش علوم انسانی ایران

مؤلف: محمد منصورنژاد

ناظر طرح: سید آیت‌الله میرزایی

مدیر انتشارات: یدالله رفیعی

مدیر تولید و نظارت: سیدمحمدحسین محمدی

صفحه‌آرا: جابر شیخ محمدی

طراح جلد: فرزاد جلیلیان

مسئول فنی: عرفان بهاردوست

چاپ اول: ۱۴۰۰

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: سفیر اردهال

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است.

فروشگاه کتاب: خیابان کریم‌خان‌زند، بین قونی و ایرانشهر، پلاک ۱۷۶ تلفن: ۸۳۱۷۱۹۲

فهرست

۷	سخن پژوهشگاه
۱۳	درآمد
۱۵	مقدمه
۱۵	۱. طرح مسئله و سؤال
۲۰	۲. تعریف مفاهیم
۲۰	۱.۲ نقش
۲۲	۲.۲ انجمن علمی
۲۶	۳.۲ گسترش
۲۷	۴.۲ علوم انسانی
۲۹	۳. روش تحقیق

فصل اول: ادبیات و مباحث نظری

۳۳	۱. پیشینه تحقیق
۳۶	۱.۱ مروری بر ادبیات بحث
۵۳	۲.۱ مطالعات و تجارب خارجی
۶۱	جمع بندی
۶۱	۲. مباحث نظری و الگوی نظری
۶۲	۱.۲ اجتماعات علمی و انجمن های علمی

۴ نقش انجمن‌های علمی در گسترش ...

- ۷۰ ۲.۲ جامعه‌شناسی علم و انجمن‌های علمی:
۷۸ انواع جامعه‌شناسی و انواع انجمن‌های علمی
۸۲ ۳.۲ انجمن‌های علمی و جامعه شبکه‌ای
۹۲ ۴.۲ جمع‌بندی

فصل دوم: مرور و تحلیل اسنادی بحث

- ۹۳ ۱. جامعه‌مدنی و انجمن‌های علمی
۹۸ ۲. تاریخچه انجمن‌های علمی
۹۸ ۱.۲ خاستگاه انجمن‌های علمی در جهان
۱۰۱ ۲.۲ خاستگاه انجمن‌های علمی در ایران
۱۰۶ ۳. کارکردها و عملکردهای انجمن‌های علمی
۱۰۷ ۱.۳ کارکردهای انجمن‌های علمی
۱۱۴ ۲.۳ عملکرد انجمن‌های علمی:
۱۴۰ ۴. دانشگاه و انجمن‌های علمی
۱۴۱ ۱.۴ دانشگاه در غرب
۱۴۵ ۲.۴ دانشگاه در ایران
۱۵۲ ۳.۴ نسبت دانشگاه‌ها و انجمن‌های علمی

فصل سوم: گزارش و تجزیه و تحلیل داده‌های میدانی

- ۱۵۶ آغاز سخن
۱۵۷ الف) گزارش و تحلیل نشست‌های کانونی
۱۵۸ گزارش برخی نکات مهم نشست‌های کانونی
۱۵۹ ب) شیوه اجرا و تجزیه و تحلیل داده‌های پرسشنامه‌ها
۱۵۹ گزارش شیوه اجرای پرسشنامه
۱۶۱ تجزیه و تحلیل پرسشنامه
۱۶۱ ۱. تحلیل متغیرهای زمینه‌ای

- ۱۶۲ ۲. تحلیل متغیرهای اصلی
- ۱۶۴ ۳. آمار توصیفی و شاخص‌ها
- ۱۶۵ ۱.۳. انتظارات نقش از انجمن‌های علمی علوم انسانی
- ۱۷۳ ۲.۳. رتبه بندی سؤالات براساس آزمون فریدمن
- ۳.۳. پیشنهاد‌های کتبی پاسخ دهندگان به پرسشنامه در بخش‌های مختلف
- ۱۷۵ انتظارات نقش، وضعیت موجود، موانع و راهکارها
- ۱۷۶ ۴.۳. چند نکته تحلیلی از پاسخ مکتوب:
- ۱۸۳ ج) گزارش و تحلیل مصاحبه‌ها
- ۱۸۳ ۱. نکات مقدماتی
- ۱۸۳ ۱.۱. مصاحبه‌های نیمه ساختارمند
- ۱۸۴ ۲.۱. تاملاتی در قابلیت اعتبار و انتقال
- ۱۸۵ ۳.۱. مراحل تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش تحلیل تم
- ۱۸۶ ۴.۱. کم و کیف مصاحبه شونده‌ها
- ۱۸۹ ۲. اصل تحلیل
- ۱۸۹ ۱.۲. تحلیل مصاحبه مسئولان انجمن‌های علمی علوم انسانی ایران
- ۱۹۷ ۲.۲. تحلیل مصاحبه مسئولان رسمی علوم انسانی ایران
- ۲۰۲ ۳.۲. تحلیل مصاحبه مسئولان انجمن‌های علمی و مسئولان علوم انسانی ایران
- ۲۰۹ ۴.۲. تحلیل مصاحبه با شخصیت‌های علمی
- ۲۲۰ ۳. برخی نکات تحلیلی پیرامون تم‌ها
۴. عوامل موثر بر تقویت یا تضعیف نقش انجمن‌های علمی برگسترش و اعتلای علوم انسانی
- ۲۳۰
- ۲۳۲ ۵. تعداد گویه‌های مرتبط با نقش‌های میانجی
- ۲۳۶ ۶. رشد کمی و کیفی انجمن‌ها و نسبت آن با وضعیت علوم انسانی
- ۲۴۴ ۷. یافته‌های سایر پژوهش‌ها در موضوع
- ۲۵۰ ۸. آسیب شناسی انجمن‌های علمی

فصل چهارم: جمع بندی و نتیجه گیری

۲۵۳	مدخل بحث
۲۵۵	الف) چرایی تحقیق
۲۵۶	۱. قانون اساسی
۲۵۶	۲. نقشه جامع علمی کشور
۲۵۹	۳. سند چشم انداز
۲۶۰	۴. قانون برنامه ششم توسعه :
۲۶۲	۵. اساسنامه انجمن‌های علمی
۲۶۳	ب) روش‌های تحقیق
۲۶۶	ج) نتایج تحقیق
۲۹۶	د) جمع بندی و پیشنهادها:
۲۹۹	۱. گزارش اسنادی جمع بندی و پیشنهادات
۳۰۷	۲. راهبردها و راهکارها در مصاحبه‌ها
۳۱۰	۳. راهبرد و راهکارها در پرسشنامه‌ها
۳۱۲	۴. راهبردها و راهکارهای ترکیبی
۳۱۸	ه) ارتباطات شبکه‌ای انجمن‌ها در جامعه‌ای شبکه‌ای
۳۲۲	جامعه شبکه‌ای انجمنی
۳۳۹	فهرست منابع

سخن پژوهشگاه

کتاب حاضر یکی از آثار برگرفته از طرح جامع اعتلای علوم انسانی معطوف به پیشرفت کشور است که اکنون به محضر ارباب معرفت تقدیم می‌گردد.

طرح جامع اعتلا مجموعه پروژه‌هایی به هم پیوسته و مسئله‌محور است که برمبنای منشور پژوهشگاه در سال‌های اخیر مبنی بر درپیش گرفتن رهیافت بومی و کاربردی سازی علوم انسانی شکل گرفته و برپایه خرد جمعی و تعاطی افکار خبرگان، نخست طی یک سال و نیم، از گذرگاه انجام فاز مطالعاتی و تدوین RFP عبور کرده سپس وارد اجرای طرح‌ها شده است.

این طرح کلان برپایه این منطق شکل گرفت که برای بومی سازی و کاربردی سازی علوم انسانی لازم است سه مقوله مهم به صورت متمایز کاویده شوند و نهایتاً از همه طرح‌ها تلفیق صورت گیرد.

۱. مبانی و ریشه‌های علوم انسانی جدید ارزیابی و نقد شوند. (کارگروه مبانی)

۲. قلمرو و فرایند شکل‌گیری و سیر تاریخ ورود و استقرار این رشته‌ها در ایران نظر افکننده شود و نقد گردد. (کارگروه بازشناسی انتقادی و تاریخ)

۳. شیوه‌ها و مظاهر کاریست آن‌ها و تعامل این رشته‌ها با جامعه ایران در چرخه ارزیابی و تحلیل قرار گیرد. (کارگروه کاریست)

از گذرگاه این کندوکاوها، اتصال یا عدم پیوند آن با گنجینه‌های میراثی و تناسب یا تغایر احتمالی آن‌ها نسبت به نیازهای جامعه امروز روشن می‌شود. از سوی دیگر، این طرح‌ها با تکیه بر میراث‌های فرهنگ بومی و دینی و با پشتوانه

بهره‌گیری از مطالعات جهانی و ملی و به صورت شبکه برنامه محصول‌گرا و هم‌افزایانه شکل یافته‌اند و با رویکرد بین‌رشته‌ای و با مشارکت محققان توانای پژوهشگاه و صاحب‌نظران سرآمد سطح ملی تدوین شده‌اند.

امید می‌رود با انجام این طرح‌ها یکی از آرمان‌های انقلاب اسلامی مبنی بر استقلال فکری و رهنمودهای حضرت امام خمینی و مقام معظم رهبری در این باره پی‌جویی شود. طرح‌های اعتلا برای تحقق هدف یادشده با رویکرد ایجاد پیوند میان نظریه و عمل، می‌کوشد تا اثربخشی و سودمندی علوم انسانی را معطوف به پیشرفت کشور مبنی بر مؤلفه‌های بومی‌گرایی متعین نماید.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی در مسیر تحقق بخش‌هایی از اسناد بالادستی و پی‌جویی مأموریت ویژه هیئت‌امنا و با مساعدت سازمان برنامه و بودجه، طرح اعتلا را برای استقرار عینی شبکه نخبگانی علوم انسانی کشور طراحی کرده و به اجرا درآورده است.

پژوهشگاه به فضل الهی در نظر دارد به تدریج پس از انتشار مجلدات حاضر در این مرحله و هم‌زمان با متنوع‌سازی نشر محصولات طرح‌ها (از طریق گزارش‌های راهبردی، توصیه‌های سیاسی، گزارش‌های علمی ملی، بسته‌های خدمات تخصصی و مشاوره‌ای، جستارهای علمی و فنی، مقاله‌های علمی-پژوهشی، علمی-تخصصی، هم‌اندیشی‌های نخبگانی و سخنرانی‌های علمی و...) مابقی نتایج پژوهش‌ها را نیز به صورت کتاب آماده نشر سازد.

اصولاً یکی از شاخص‌های مهم که می‌تواند نشانه توفیق یک نهاد پژوهشی، به‌ویژه در قلمرو علوم انسانی باشد، اجرای طرح‌های شاخص، هم‌گرا، مسئله‌مند و ناظر به چالش‌های اجتماعی و اثرگذار در عرصه سیاست‌گذاری‌هاست که بتواند در شرایط کنونی در حقیقت مؤسسه پژوهشی را به جرگه نسل چهارم نهاد‌های علمی وارد سازد. تعریف و اجرای طرح اعتلا به همین منظور در مسیر تحقق قسمتی از چشم‌انداز و مأموریت روشن

پژوهشگاه، مندرج در برنامه توسعه راهبردی آن، به شمار می‌آید که برای نخستین بار در تاریخ پژوهشگاه برنامه توسعه تعریف و اجرا شده است و بخشی از دستاوردهای آن کتاب‌های مجموعه طرح‌های اعتلای علوم انسانی است.

در فرایند تعریف و اجرای طرح جامع اعتلا، به لطف الهی، فرصت ارتقای کیفیت علمی طرح‌ها و توانمندسازی و تقویت زیرساخت‌ها در پژوهشگاه دوچندان شده است، چنان‌که طی این سال‌ها و به موازات اجرای این طرح کلان، مشارکت بالنده تعداد کثیری از اعضای محترم هیئت علمی در اجرای طرح مذکور و رسیدن تولید سرانۀ علم به رشد بیش از دو برابری و رشد بیش از پنج برابری نقد متون دانشگاهی و رشد فزاینده تولید و نشر مقالات و جستارهای انتقادی و انتشار فصل‌نامه‌های با کیفیت پژوهشی، برنده شدن سه سال پیاپی در جشنواره نقد سال و برگزیده شدن مکرر در جشنواره بین‌المللی فارابی و ده‌ها جشنواره ملی دیگر، صعود بیش از چهارصد پله‌ای پرتال در رده‌بندی جهانی الکسا، تأسیس قطب علمی، ارائه نظریه علوم انسانی در سطح ملی و رشد چشمگیر فعالیت‌های حوزه ترویجی سازی علم و تحقق شبکه نخبگانی سه‌هزار نفره متشکل از استادان صاحب نظر از سراسر کشور، شواهدی از این ظرفیت‌سازی و ارتقای توانمندی به شمار می‌آید.

بدیهی است با همه مزیت‌های این مجموعه طرح‌ها و آثار، بخش‌هایی از این کتاب‌ها خالی از خلل و عاری از کاستی نباشد، یقیناً اهل نظر با نقد ناصحانه و راهنمایی‌های راهگشای ایجابی خود پژوهشگاه را برای قوام و مایه‌وری بیشتر این آثار در چاپ‌های بعدی مدد خواهند رساند.

در پایان، ضمن سپاسگزاری به درگاه حق تعالی و ابراز مسرت از پی‌جویی دغدغه استاد زنده‌یاد دکتر صادق آیینه‌وند (ره) در منشور ایشان مبنی بر

«اتصال به ریشه انطباق با زمان» یادآور می‌شود این مجموعه مرهون حمایت وزیران محترم جناب دکتر فرجی‌دانا، دکتر فرهادی و دکتر غلامی و اعضای محترم هیئت محترم امنای سازمان برنامه و بودجه و نمایندگان محترم ذی‌ربط مجلس شورای اسلامی از یک سو و اهتمام همه همکاران طرح جامع اعتلا، شامل اعضای محترم شورای پژوهشی پژوهشگاه، کمیته علمی طرح اعتلا، جانشین رئیس و رئیس دبیرخانه طرح اعتلا، مجریان محترم طرح‌ها، مدیران کارگروه‌ها، شورای مشاوران، اعضای محترم کارگروه‌های تخصصی و کلیه محققان و ناظران علمی و داوران طرح‌های پژوهشی و کارشناسان از سوی دیگر است. لذا سزاوار به نظر می‌رسد سپاسگزار همه آنان باشیم؛ به ویژه جناب آقای دکتر سیدمحمد رضا امیری طهرانی زاده، سرکار خانم دکتر طاهره کمالی زاده، جناب آقای دکتر یحیی فوزی، جناب آقای دکتر علیرضا ملایی توانی، جناب آقای دکتر مهدی معین‌زاده، جناب آقای دکتر عبدالرحمن حسینی فر، جناب آقای دکتر حمید تنکابنی، جناب آقای مهندس فرامرز حق‌شناس، جناب آقای دکتر فرهاد زیویار، جناب آقای دکتر عباس خلجی، جناب آقای دکتر عبدالله قنبرلو، جناب آقای دکتر سیدمحمد رحیم ربانی زاده، جناب آقای دکتر سیدسجاد علم‌الهدی، جناب آقای دکتر سیدمحسن علوی پور، جناب آقای محمدعلی مینایی، جناب آقای بهرنگ ذوالفقاری و تمامی اعضای محترم شورای دبیرخانه و مشاوران و کارشناسان محترم طرح. همچنین باید از جناب آقای دکتریدالله رفیعی مدیر محترم نشر و همه همکاران گرامی ایشان در انتشارات پژوهشگاه تشکر کنم. اگرچه بزرگان و مفاخر و اعضای معزز هیئت علمی فراوان دیگری در بخش‌های گوناگون و در مراحل مختلف مدرسان بودند که ذکر نام این شخصیت‌ها و محققان، که بیش از صد تن را شامل می‌شود، متأسفانه در این مجال اندک میسر نیست.

امید می‌رود به لطف خداوند این حرکت فرخنده پژوهشی و علمی بتواند ضمن تقویت اثربخشی علوم انسانی و پیوند پژوهش و اجرا در کشور، راهگشای بهره‌برداری بیشتر از ظرفیت‌های علوم انسانی به شمار آید و انتشار مجلدات بعدی گزارش‌های طرح اعتلا گامی در مسیر پیشرفت و بالندگی ایران اسلامی باشد.

حسینعلی قبادی

رئیس پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

و

رئیس طرح اعتلای علوم انسانی معطوف به پیشرفت کشور

درآمد

در اصل کتاب، نکات لازم مقدماتی بحث، از جمله کاستی های دانش علوم انسانی ایران به قدرکفایت بیان و بحث شده و نیاز به طرح مجدد آنها نیست. برای برون رفت از این وضعیت و نیز گسترش کمی و کیفی علوم انسانی، عوامل متعددی می توانند، ایفای نقش نمایند. در مطالعه حاضر توجه بحث بر نقش نهادهای مدنی، با تاکید بر «انجمن های علمی» بود. در سطح ملی، طی سال های اخیر تا کنون، درباره انجمن های علمی ایران، پژوهش های ارزشمندی صورت پذیرفته و درباره دستاوردهای پژوهشگران محترم پیرامون موضوع، در اصل کتاب نکات گسترده ای بازتاب یافته است.

اما از جمله نوآوری های تامل حاضر آن است که اول بار، برای «انجمن های علوم انسانی ایران»، در عرض سایر انجمن های علمی کشور (غیر علوم انسانی، اعم از پزشکی و علوم پایه و...) هویت و نقش مستقل قایل شده و کارکرد و عملکرد ویژه آنان در چهار محور «سیاستی، حرفه ای، انتقادی و عمومی»، مورد ارزیابی همه جانبه قرار گرفته است. کارهای میدانی بسیار خوبی در این مطالعه صورت پذیرفته و گزارش شده (حتی بازدید از محل کار و فعالیت انجمن های علمی علوم انسانی و بیان قوت و ضعفشان) که می تواند معبر مطالعات بعدی قرار گیرد. نیز در این مطالعه در کنار «قوت ها و فرصت های انجمنی»، «ضعفها و تهدیدات انجمنی» نیز مورد مذاقه دقیق قرار گرفته است. همچنین برای برون رفتن از مشکلات، راهبردها و راهکارهای مشخص

پیشنهاد شده است. ایده «جامعه شبکه ای انجمنی» نیز از ابتکارات پژوهش حاضر است و ...

اما در فراهم آمدن بحث «نقش انجمن‌های علمی در گسترش علوم انسانی ایران»، بالای ۵۰ شخصیت فکری کشورمان به نحوی همکاری داشته و نقش آفرینی نمودند. این صاحب‌نظران، در قالب‌های گوناگون به تیم تحقیق یاری رساندند: بالای ۱۰ نفر در نشست‌های کانونی، و ۳۲ نفر در مصاحبه‌ها و ... با ما همراه بودند (که نام شریفشان در گزارش تفصیلی طرح، ذکر شده است). واقعا این همکاری‌های ارزشمند و موثر، جای قدرشناسی فراوان دارد. لازم است از برخی از کارشناسان که نقش برجسته تری داشتند با ذکر نام، سپاسگزاری ویژه به عمل آوریم: آقای «حسین ابراهیم آبادی»، آقای «آیت الله میرزایی»، آقای «محمد جلالی» (مسئول کمیسیون انجمن‌های علمی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری) و همکاران اداری‌شان، خانم «هانیه امجدی» و آقای «علی اصغر حائری مهریزی». همچنین از آقای «حسینعلی قبادی»، مسئول محترم پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی که علاوه بر شرکت در مصاحبه، در معرفی شخصیت‌ها، ایجاد ارتباط با آنان و نیز درباره شیوه‌های اجرایی این مطالعه، رهنمودهای مفیدی داشتند، قدرشناسی به عمل می‌آید.

در نهایت مدیون تلاش همکاران بسیار گرانقدر پژوهشی - اجرایی طرح در طول بیش از یکسال هستیم: خانم «اکرم قدیمی»، آقای «خسرو قبادی»، آقای «حسین سالاری» و آقای «مرتضی منصورنژاد».

محمد منصورنژاد

مقدمه

۱. طرح مسئله و سؤال

نقش بالقوه و بالفعل مجموعاً ۱۵۰ انجمن‌های علمی علوم انسانی، با توجه به ظرفیت‌های بالایی آنها در ارتقا، اعتلا و گسترش علوم انسانی بسیار حایز اهمیت است؛ زیرا هم ماهیت این تشکل‌ها فرهنگی بوده و نقش منظور شده برای آنان از جنس علم است و هم نوع فعالیت آنها حرکتی خودجوش از درون «اجتماعات علمی» می‌باشد که بهترین مجرای اصلاح امور است. با این همه هم‌اکنون انجمن‌های علمی علوم انسانی فعال (جدای از انجمن‌هایی که تحرکی ندارند)، بر علوم انسانی رسمی ایران، نقش تعیین‌کننده‌ای ندارند، به ویژه این که علوم انسانی کشور در ابعاد گوناگون، در وضعیت مطلوبی به سر نمی‌برد.

نامطلوب بودن وضعیت علوم انسانی ایران، مسئله و مدعایی است که نه تنها مورد توجه کارشناسان علوم انسانی کشور است، بلکه از سوی سیاست‌گذاران نیز مورد عنایت قرار گرفته، و حتی تا کنون برای بازنویسی و بازفهمی علوم انسانی در این سامان، دست به اقداماتی هم زده‌اند. در ادامه برای مدلل نمودن این مدعا به نمونه‌هایی استشهد می‌گردد.

بخشی از مشکلات علوم انسانی ساختاری است. بدرستی گفته شده است: «ساختار آموزش عالی ایران برگرفته از نظامی متمرکز است و اثرات منفی عدم امکان پیش‌بینی مسایل و فقدان ارزیابی مناسب و ضعف در اتخاذ

تصمیم مناسب) متعدد دارد (قورچیان - آراسته - جعفری: ۱۳۸۳، صص ۷-۵۶۶). بخشی از کاستی‌های علوم انسانی مرتبط با دانشگاه است که متفکران مختلف به تفصیل آن را مدلل نمودند. (فرستخواه: ۱۳۹۷، صص ۴-۴۳؛ تاج الدین: اسفند ۱۳۹۵، ص ۹۷؛ رحمانی: ۱۳۹۶، صص ۵-۳۴۱؛ ابراهیم آبادی: ۱۳۹۶، صص ۱-۹۰؛ قاراخانی - میرزایی: ۱۳۹۷، صص ۶-۳۵). می‌توان این گزارش‌ها را با تاکید بر وضعیت خاص علوم انسانی نیز به نحوی گزارش نمود: در یکی از پژوهش‌ها داده‌های میدانی حکایت از آن داشت که استادان علوم انسانی از وضعیت سنجش علوم انسانی کشور به دلایل سنجش یکسان با معیارهای فنی، توجه نداشتن به تفاوت‌های درونی علوم انسانی، غلبه رویکرد کمی، مقطعی بودن، اهمیت کمتر همکاری نهادی و نهایتاً ارزیابی نشدن توسط اجتماع علمی، ناراضی هستند. (قانع‌ی راد - محمودی - ابراهیم آبادی: بهار ۱۳۹۶، ص ۹۲)

و یا در تجربه‌ای به دست آمده از آموزش علوم انسانی در دو کشور ایران و انگلیس، هم از وضعیت نامطلوب نظام آموزشی ایران در ابعاد گوناگون (جامعه محور نبودن، مشارکتی نبودن، انتقادی نبودن، استقلال نداشتن آموزش و پرورش ایران نسبت به انگلیس) گزارش شده است. (فاضلی: ۱۳۹۳، صص ۹-۳۷ نیز، فاضلی: ۱۳۹۶)

در یکی از پژوهش‌ها نیز آمده است: کشور ما ویژگی آن گروه از کشورهای در حال توسعه را دارد که در آنها نهادهای غیردولتی از جمله انجمن‌های علمی نقشی در فرآیند سیاست‌گذاری نداشته‌اند. نقش انجمن‌های علمی در زمینه نظارت و ارزشیابی بر سیاست‌های آموزشی و پژوهشی، در قانون تشکیل وزارت علوم و تحقیقات و فناوری در سال ۱۳۸۳ به رسمیت شناخته شده است؛ اما مسئله این است که در حال حاضر انجمن‌های علمی در حوزه علوم انسانی نه تنها این نقش مهم، بلکه حتی نقش‌های غیررسمی تری را نیز به نحو مطلوب

نمی‌تواند به انجام برسانند. نتایج برخی مطالعات، حاکی از آن است که انجمن‌های علمی در حوزه علوم انسانی در ایران در زمینه‌های عمده سیاست‌گذاری آموزشی و پژوهشی، نقش درخور اشاره‌ای ندارند و تعامل آنها با نهادهای رسمی شفاف و تعریف شده نیست. تحولات جامعه ایرانی و نیازهای علمی (آموزشی و پژوهشی) و نیز تحولات جهانی، کارایی مدل‌های سنتی سیاست‌گذاری را کم اثر کرده است. آنچه اکنون نیازاست مشارکت نهادهای مدنی به ویژه انجمن‌های علمی در بررسی، تعیین و ارزیابی سیاست‌های علمی (آموزشی، پژوهشی و فناوری) است. (ملکی - ساروخانی: ۱۳۸۷)

در مسایل یاد شده از سوی اصحاب علوم انسانی درباره وضعیت علم و از جمله علوم انسانی، کمتر از ضعف‌ها و ناتوانی‌های انجمن‌های علمی و از توانایی‌های آنها برای رفع مشکلات در حیطه دانش، سخن به میان آمده است. مثلاً یکی از پژوهشگران در کنگره دوم علوم انسانی (۱۳۹۰) در بحثی تحت عنوان «چالش‌ها و مسایل علوم انسانی در ایران» که تحلیل محتوای بالغ بر ۱۳۰ مقاله بود، مشکلات علوم انسانی ایران را در نهایت به ۳۹ مورد برشماری نمود. در هیچیک از موارد مطرح شده در این نوشتار، یادی از انجمن‌های علمی به میان نیامد. تنها نکته نزدیک به بحث، مولفه «فقدان جامعه علمی در حوزه علوم انسانی» بود (حسنی فر: ۱۳۹۵، صص ۳ - ۲۱۱).

می‌توان به نکات و مشکلات یاد شده، نگاه کارگزاران رسمی به علوم انسانی را نیز افزود. در این بُعد، دولتمردان تا آن حد وضعیت علوم انسانی را نامطلوب دیدند که نهاد و ساختاری تحت عنوان «شورای تحول و ارتقای علوم انسانی» را برای اصلاح وضعیت در سال ۱۳۸۸ تصویب نموده و رشته‌های شانزده‌گانه از علوم انسانی با تشکیل کارگروه‌هایی، چهار میدان کاری را در دستور کار خویش داشته نیز در سال‌های اخیر دست به تصویب سرفصل‌های

تازه و تالیف متون جدید در برخی رشته‌های علوم انسانی زدند (کارنامه شورای تحول و ارتقای علوم انسانی: ۱۳۹۶، صص ۴ - ۱).

برابر نکات کتاب «کارنامه شورای تحول و ارتقاء علوم انسانی»، که از سوی دستگاه مذکور منتشر شده است: از بین ۲۱ شخصیت حقیقی و حقوقی این جمع، دو نفر از صاحب‌نظران عضو انجمن‌های علمی دانشگاهی در حوزه علوم انسانی هستند. البته آنها هم به پیشنهاد شورای عالی انقلاب فرهنگی و تایید شورای عالی (نه به انتخاب انجمن‌های علمی علوم انسانی)، در این جمع مشارکت می‌کنند و به همین میزان (دو تن) نیز صاحب‌نظران عضو انجمن‌های علمی حوزوی در عرصه علوم انسانی، با تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی در این جمع حضور دارند. (که در اینجا دیگر پیشنهاد کننده شورای عالی انقلاب فرهنگی نیست!)، (شورای تخصصی تحول و ارتقای علوم انسانی: ۱۳۹۶، ص ۱۸)؛ حال آنکه تعداد انجمن‌های علوم انسانی دانشگاهی با ملاحظه اتحادیه‌ها به ۱۵۰ انجمن علمی می‌رسند؛ ولی انجمن‌های علمی حوزوی، مجموعاً ۱۹ مورد هستند. تبعیض و کم توجهی در نگاه به انجمن‌های علمی آکادمیک، در همین آمار تطبیقی، به خوبی ظهور و بروز دارد.

تجربه سپری شده از برخی سرفصل‌ها و متون مصوب از سوی شورادر سال‌های اخیر نیز حکایت از آن دارد که عمدتاً انجمن‌های علمی از روند ساری و جاری در شورای تحول رضایت ندارند و در مواردی تلاش‌های چند ساله این شورا به جهت اعتراضات اجتماعات علمی دانشگاهی در علوم انسانی (مثلاً در رشته علوم سیاسی، سال ۱۳۹۳) متوقف و بلکه بازنویسی شده است.

وضعیت هنگامی نگران کننده‌تر می‌شود که سیاستگذاران خود نیز در تدبیر امور علوم انسانی دچار سردرگمی و مشکل باشند. در منبعی که در آن با

۶۸ صاحب نظر علوم انسانی کشور مصاحبه شده است، از جمله یافته‌ها آن است که از نگاه کارشناسان، دستگاه‌های سیاست‌گذار علوم انسانی نگرش غلط سیاستی دارند، توان ایجاد توازن بین رشد کمی و کیفی علوم انسانی را ندارند، در سیاست‌گذاری ناهماهنگ‌اند، الگوی غیربومی مدار تصمیم‌گیری‌هاست، برنامه منسجم و مدون ندارند، مهندسی فرهنگی روش مناسبی نیست، مهندسان برای علوم انسانی کشور تصمیم می‌گیرند و... (اصغری: ۱۳۹۶)

پس مسئله تحقیق حاضر با توجه به ملاحظات بالا آن است که: (یک) در ایران حکومت‌ها به تنهایی در تدبیر علوم انسانی، توفیق نداشته‌اند و «مهندسی فرهنگی» نیز برای تحول در علوم انسانی مسیر درستی نیست؛ (دو) انجمن‌های علمی مثل سایر نهادهای مدنی در سطح کشور و جهانی در حال گسترش‌اند و به دنبال به دست آوردن جایگاه هویتی خویش هستند؛ (سه) جهت‌گیری کلی سیاست‌ها و اقدامات دولت مردان، پذیرش نقش انجمن‌های علمی برای گسترش کم و کیف علوم انسانی این سامان نیست؛ (چهار) انجمن‌های علمی در کنار نهادهای رسمی به جَدّ می‌توانند در ابعاد گوناگون به گسترش علوم انسانی کشور یاری رسانند.

با توجه به مسایل یاد شده، پرسش اساسی این پژوهش آن است که انجمن‌های علمی علوم انسانی، در گسترش علوم انسانی ایران بالفعل چه نقشی دارند و بالقوه چه نقشی می‌توانند داشته باشند؟

پرسش‌های فرعی طرح نیز عبارتند از:

(یک) در گسترش و اعتلای علوم انسانی چه نقش‌هایی از انجمن‌های علمی علوم انسانی انتظار می‌رود؟
 (دو) انجمن‌های علمی علوم انسانی ایران در وضعیت موجود چه نقشی در گسترش و اعتلای علوم انسانی دارند؟

سه) انجمن‌های علمی علوم انسانی ایران برای ایفای نقشی که از آنها انتظار می‌رود، با چه موانعی روبرو هستند؟
چهار) راهبردها و راهکارهای رفع موانع انجمن‌های علمی علوم انسانی ایران برای ایفای نقش مورد انتظار، کدامند؟

۲. تعریف مفاهیم

مفاهیم کلیدی تحقیق که نیاز به تامل و تعریف دارند عبارتند از: «نقش»، «انجمن علمی»، «گسترش» و «علوم انسانی». در ادامه مفاهیم چهارگانه یاد شده شرح و بسط می‌یابند:

۱.۲ نقش^۱

اول) یکی از مفاهیم کلیدی در عنوان طرح مفهوم «نقش» است. در تعریف نقش آمده است: رفتار مورد انتظار از کسانی که پایگاه معینی را اشغال کرده‌اند. پایگاه یا اکتسابی است (فرد خود به دست آورده) و یا انتسابی (که از هنگام ولادت به او داده شده است). (بروس: ۱۳۸۷، صص ۹۹-۱۰۰) و یا گفته شده: نقش، رفتار و وظیفه‌ای است که در یک گروه کاری توسط فرد ایفا می‌شود. به این ترتیب ایفای نقش هم الزامات رسمی (صریح مرتبط با شغل) و هم الزامات غیررسمی (اجتماعی و استنتاجی) را خواهد داشت (مورهد - گریفین: ۱۳۷۴، صص ۵-۲۱۴).

دوم) ذیل مفهوم نقش، اصطلاحات متعددی قابل توجه اند: «ابهام نقش»؛ «تعارض نقش»؛ «فشار نقش»؛ «شکست در ایفای نقش»؛ «شبکه نقش‌ها»؛ «ترک نقش» و... (مورهد - گریفین: ۱۳۷۴، صص ۵-۲۱۴؛ بروس: ۱۳۸۷، صص ۸۵؛ شیفر: ۱۳۹۱)